

URUMLARIN TARİHİ VE KÜLTÜRÜ

HISTORY AND CULTURE OF URUMS

ALTINKAYNAK, Erdoğan (2005), Ortodoks Türkler Urumlar, Ankara: Giresun Üniversite Kitapevi Yayınları, 247 Sayfa, ISBN 975-6551-55-0

M. Akif KORKMAZ*

ÖZET

Bu yazıda Erdoğan ALTINKAYNAK tarafından hazırlanmış olan ve Üniversite Kitapevi Yayınları arasından çıkan "Ortodoks Türkler: Urumlar" isimli kitap tanıtılmaktadır.

ABSTRACT

In this article, the book that has been prepared by Erdoğan ALTINKAYNAK and named "Ortodoks Türkler: Urumlar" and is published among Research Publications is introduced.

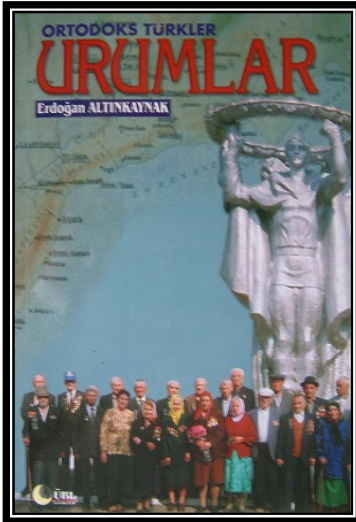
Anahtar Kelimeler: Urumlar, Ortodoks Türkler, Karadeniz folkloru.

Key Words: .Urum, Turks of orthodox, folklore of Black Sea.

Bu yazının konusu olan eser, Ardahan İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi profesörü olan Erdoğan ALTINKAYNAK'ın üç yıl süren inceleme, araştırma, gezi ve gözleme dayanan kitabıdır. Kitap Ukrayna, Gürcistan ve Kazakistan Urumları hakkında folklor metinleri ile bu halkın kökenleri hakkında bilgilerden oluşmaktadır.

İthaf, önsöz, metin, ekler ve kaynakça bölümünden oluşan kitabın şekil, harita ve fotoğraf baskısı amatör bir çalışma olmasına rağmen, bu kitap sahası için önemlidir. Yazar, bu çalışmaya nasıl ve niçin başladığını, eldeki malzemelerin çokluğunu, bu konuda devam eden hazırlıklarını ve bu çalışmada katkısı olan aralarında elinizdeki derginin yayıncısı Gazi Üniversitesi Hacıbektaşveli Araştırma Merkezi Müdürü Alemdar YALÇIN'nın da bulunduğu birçok kişi ve kuruma teşekkürünü eserin önsözünde dile getiriyor.

Kitabın Giriş bölümü Urum denilen topluluğun tarihi, dili ve etnik yapısı hakkında bilgiler içermektedir. Urumların yaşadıkları alanların tarihî olaylardan kaynaklanan dağınlığı, malzemelerin elde edilmesini ve üzerinde yapılacak çalışmayı güçleştirmektedir. Bu güçlüğü de çalışılan alandaki yerli araştırmanın yok denecek kadar olması bir nebze olsun hafifletmektedir.

Urum folkloru metinlerinde eser öncelikle düğün, dans ve müzik, cenaze, tarım gibi uygulamalardaki yapıların incelenmesiyle başlamaktadır. Bu kısımda yazarın yorum içeren gözlemlerine ve önce yapılan çalışmaların eleştirilerine de yer ayrılmıştır. Hemen bu bölümü Urum yer adları hakkında bir değerlendirme takip etmekte ve bir Urumca-Rusça yer adları dizini bulunmaktadır. Yine kişilerin soyadı listesi de bu kısmı takip etmektedir.

Aşağıda verdiğimiz bilgilerden ve de yazarın kitabını okuduktan sonra görüleceği gibi bu konu hakkında kapsamlı araştırmalar gerekmektedir. Karadeniz güneyi ve kuzeyi ile iç içe yaşayan topluluk ve halkların bir üst kültür olarak benimsediği "Türklük" bakımından eşsiz bir bölgedir. Türk tarihi ve

* Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Bilimi ABD, korkmazmakif@hotmail.com

kültürünün sürekliliğini yansıtan bu bölgede temel kaynakların ve alan araştırması sonuçlarının ortaya çıkması oldukça önemlidir. Anadolu topraklarındaki Orta ve Doğu Karadeniz konusunda değerli çalışmaları olan ve yön gösteren sözleriyle dikkatlerimizi çekmiş Sayın Bahaeddin YEDİYILDIZ'ın eserlerini ilgilenen okuyucuların taraması gerekir.¹ Araştırmacımız ALTINKAYNAK, Hıristiyan Türklerin tarihi meselesini tarihçilerin daha belirgin bir şekilde ortaya koyacaklarına inanmakla birlikte iki yıldan fazla çalışmakta olduğu saha, kişiler ve uzmanlardan elde ettiği bilgileri şöyle özetlemektedir:

“Bilindiği gibi Türkler İslamiyet'ten daha önce Hıristiyanlık, Musevilik ve Budizm gibi evrensel dinlerle tanışmışlardı. Bu tanışıklık ve misyonerlik faaliyetleri neticesinde geneli kapsaması da birtakım grupların gerek siyaseten gerek ihtiyaca binaen ilişkiye girilen dinleri benimsedikleri ortadadır. Bununla da kalmayıp İslamiyet'i seçtikten sonra, tahtını korumak, canını kurtarmak, yeniden güç ve itibar sahibi olmak maksadıyla gittikleri coğrafyadan geri dönmeyip din değiştirip Hıristiyanlığa girmiş olanlar da vardır. Dillerinde rastlanan Arapça dini terimleri dikkate alarak Urumları(ın kültürel ve tarihi geçmişlerini) bilim âlemi değişik şekillerde izah etmektedir.

1. Bunlar önceden İslamiyet'i kabul etmiş ve daha sonra çeşitli nedenlerle din değiştirmiş Türklerdir.
 2. Türkçenin etkisinde kaldıkları için ana dillerini unutmuş, dini terimleri de Müslüman Türklere öğrenmiş Türk olmayan topluluklardır.
 3. Daha önce Hıristiyanlığı benimsemiş, Müslüman Türklerle birlikte yaşamağa başladıklarında da kendilerinden olmayan misyonerlerin terimlerini terk edip ırkdaşlarının terimlerini kullanan Türk topluluklarıdır.
 4. Kıpçakların Anadolu Selçukluları ile bağlanan kollarıdır.
 5. MS. II-V. asırlar arasında ve daha sonra XIV. asırlara varıncaya kadar Süryanî ve Yakubî misyonerlerden Hıristiyanlığı öğrenen Türklerin bakiyeleridir...
- Bunlar XI. Asrın ortalarında Hıristiyanlığı kabul eden ve Grekçe isimler alan putperest Kıpçak halkıdır. Bunlardan bir kısmı Gregoryen ve Musevi de olmuşlardır. Geriye kalanları da Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Fakat Urumların hepsi Kıpçaklardan oluşmamış; diğer Türk soylu ve Türk dilli halklar ile *Anadolu'dan gelen akrabaları(?)* da oluşmasında önemli rol oynamışlardır. Bu halkın arasında *Yağmurçuk oğlu Çimen, Çepni, Kuman, Melikoğlu, Sipahi* vd. gibi adlandırmaların izahı için daha da araştırmalara ihtiyacımız vardır.”

Eserin asıl yapısını oluşturan Urum sözlü kültüründen derlenmiş bilmece, atasözü, deyim, alkış, kargış ve kalıp ifadelerin ardından maniler kısmı örneklerle zenginleştirilmiştir. Türküler, masallar ve halk hikâyelerinin yer aldığı kısım eserin son bölümüdür. Sözlü ürün geleneklerinde Urumlar ile özellikle Kuzeydoğu Anadolu Türk sözlü kültürünün benzerliklerinden değil de aynılıklarından söz etmek gerekir. Aşağıdaki bu sözlü ürün örneklerinde köklü bir kültür mirasının kalbi atmaktadır.

Eseri okudukça sözlü ürünlerin metinleri bize daha çok tanıdık gelecektir. Bölge tarih itibarıyla eski bir Türk yerleşim coğrafyasıdır. Burası Hun, Hazar, Bulgar, Kıpçak, Kuman ve İskit gibi eski Türk kavimlerinin yerleştikleri bölgelerdendir. Bu halkların büyük bir kısmı sonunda diğer kavimlerle kaynaşmıştır. İslam, Hıristiyanlık ve Musevilik gibi inançları benimsemişler, belki zamanla da kendi geçmişlerini hatırlamaz olmuşlardır. Onların dilleri ve onunla bugüne taşıdıkları sözlü kültürleri ise toplumsal yapı gereği korunmuşlardır. Çünkü gelenek için bir kalıp olması kadar kendisi de gelenek olan sözlü kültür, dış tesirlere iç dinamiklerin izin verdiği ölçüde açılır. Değişimi ve gelişimi kendisi ayarlar. Belirleyici olan geleneklerdir.

¹Yediıldız'ın konuya ışık tutan eserlerinden bazıları: Ordu Tarihinden İzler (2000), Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları(1992), Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1985).

Maniler

Aşağıda okuyacağımız bazı maniler yapı ve içerik olarak Karadeniz'in güneydoğu bölgesinin benzerdir. Sevgiliye kaçmak, atışma biçiminde yaşlılık eleştirisi, Karadeniz türkülerinin kadın-erkek ilişkilerdeki toleransı, ev ve yaşam biçimleri, sevdayı dillendirme gibi sosyal ve kültürel yönden pek çok benzerlik gözden kaçmıyor.

Hamçı urdum atıma
Atımın haşhasına
Alajak osan al beni
Haçacam bahaşasına

Haya hayaya bahar
Hayadan seller ahar
Sırma bıyıl turganda
Sahalıyla tim bahar

Testaneyi butadım
Butağın sahladım
Annesine sormayıp
Oğlunu hucahladım

Yavaş yavaş bas ta gel
Tahtalar mıyışmasın
Kündüz teme yece tel
Cadu harı duymasın

Yufah yufah pareler
Yürecigim yareler
Yarsız töşeğe girsem
Töşek beni pareler

Türküler

Bu türkü bizim Anadolu'da olduğu gibi maniler dizisinden oluşan yapıyla orijinal bir örnektir. Sözlü dokusundan anlaşıldığı gibi kemeçe ile çalmabilir bir havası vardır.

Ateş Verdim Hamişe

Ateş verdim hamişe
Su eyleniz yanmışa
Mevlam saburluhla versin
Eşinden ayrılmışa

Ben bir deste hamışım
Ateşine yanmışım
Delen deçen bin sultan
Derdine dayanmışım...

Plevne kahramanı Osman Paşa, Tuna boyları türkü kültüründe temel taşlardan biridir. Balkan folkloru, umumî türkü kültürü içinde önemli bir bahistir. Bu parçada okuduğumuz sözlü dokuda Balkanların talihinin Kırım ve Karadeniz Türklüğüyle birleştirilmesi çok manidardır.

Osman Paşa-I

Ahsaray da bahçisaray
Dül açılır meydanına
Tör olaydı Osman Paşa
Jıhtı aster baştan başa

Duna deyley ahmam dedi
Çadırımdan çıhmam dedi
Yüz bin aster hırılanjaz
Çadırımdan bahmam dedi...

Giresun'un yakın tarihindeki bir sevdalık ve yiğitlik olayını işleyen ve aynı zamanda da tüm Anadolu'da sevilen Mican Türküsü'yle yapı, imge ve kavram ortaklıklarını görmeden geçemeyeceğiniz bir parçayı daha buraya alıyoruz.

Duşenkalar

Mican Türküsü, Giresun

Sarğaç boyanır mı da?
Varsam yar uyanır mı?
Gelsek garşı garşıya,
Ona can dayanır mı?

Garagoç boyanu mu?
Öpsem yar uyanu mu?
Sen orada ben burada,
Bunga can dayanu mu?

Çal atımı da bineyim de
Bulutlara sineyim
Ölsem onda öleyim de
Yar yüzünü göreyim...

Horozumu kaçırdılar/ Daldan dala uçurdular/ Suyuna da pilav pişirdiler... Bir çocuk şarkısı bestesiyle de tanınan bu horoz destanı bizde hâlâ çok sevilerek dinlenir. Çal gibi <ala, alaca, çil, çilli> renkleri Anadolu ağızlarında kullanılan sözcüklerdendir.

Çal Horozum

Horozumu uçurdular
Daldan dala hondurdular
Ay horozum vay horozum
Telli başlı çal horozum

Horozumun başı telli
Horantası beş yüz elli
Ay horozum vay horozum
Telli başlı çal horozum...

İkili dört parçadan oluşan Anton Paşa türküsü Kazak Urumlarından alınmıştır. Bir destanın (ağıt) parçaları olduğu tahmin edilmektedir. Parçanın notasız olması büyük bir eksikliklerdir. Yine de sözlerinden anlaşılan ezgiye ve metin yapısına göre Giresun'da ve tüm Anadolu'da sevilen Mican ve Eşref Türküleri ile paralellikleri aşikârdır.

Anton Paşa

Anton dedükleri bir yosma uşah
Omzunda martin belinde fişek

Anton'un evinde geyik postları

Anton'u vuran kendi dostları

Örtün pencereleri yeller duymasın
Anton Paşa vuruldu düşman duymasın...

Aşağıda verdiğimiz diğer folklor ürünlerinin de Türk kültür coğrafyası ile paralellik gösterdiğini belirtmiştik.

Atasözleri

—Aç ayı oynamaz	—Aç ayı oynamaz!
—El atına minen tez tüşe	—El atına binen tez iner.
—Yurt alma honuşu al	—Ev alma komşu al!

Deyimler

—Akmasa da tamay	—Yağmasa da gürler!
—Cana değsin	—(Ölmüşlerinizin) Canına değsin!
—Suv kiçiknin söz
büyükün	—Su küçüğün söz büyüğün!
—Çingene çalay gurt oynay	—Kürt çalıp Çingen oynay!

Bilmece

Biz biz bizidik
Otuz eti hız edik
Bir tahtağa cıyıldık
Sabağaerek coyıldık

Yukarıdaki metinler olsun, diğer masal ve halk hikâyeleri metinleri olsun yapı, dil ve ağız özellikleri bakımından çalışılmalıdır. Urum sözlü kültürü ile diğer Türk sözlü kültürü ürünleri mukayeseli çalışmalarla değer kazanacaktır. Bölgenin eskiden beri gelen hareketli ve karmaşık yapısı bugün artarak ilgi görmektedir. Karadeniz'in kuzeyi ve güneyi arasındaki tarihî ve kültürel ilişkiler bunun gibi çalışmalarla aydınlatılmayı ve işlenmeyi beklemektedir.

Manzumeye dayanan ölçülü parçalardan sonra kitaba beş masal da alınmıştır. Bu masallardaki kaynak kişilerin nerede, nasıl kaydedildiği ve ayrıca ağız özelliklerini yansıtan yazı karakterlerinin bulunmayışı eserdeki parçalardan yola çıkacak araştırmacılar için büyük bir engel olacaktır. Bu masalların yapı, teknik ve sözel doku bakımından diğer Türk masallarıyla karşılaştırılması bu bölge folkloru için ayrıca önemlidir. Yazarla görüşmemizde Urum masallarını ve diğer folklor ürünlerini kaynak kişiler dahil olmak üzere bütün özellikleriyle ayrı bir çalışma olarak vereceğini öğrendik.

Urum halk hikâyeleri başlığı altında alınan hikâyeler, yazarın da belirttiği gibi birçoğunun Türk dünyasında da bilinmekte olan "Arzu ile Kamber, Hurşit ile Mahmihri, Âşık Garip, Tahir ile Zühre, Köroğlu gibi hikâyelerdir. Bu metinleri yazar teknik imkânsızlıklar nedeniyle bütün olarak

verememiştir. Aynı zamanda bunların Urumlar arasındaki varyantlarının da yazarın elinde olduğu belirtilmektedir.